

TEBSİRATÜ'İ-EDİLLE

tidlâllerde terimlerin sözlük anlamları öne çıkarılmıştır. Atıflardan anlaşıldığı üzere (I, 25) kitapta Ebû Hanîfe'nin *el-Âlim ve'l-müte'allim*'i ile *el-Fıkhü'l-ekber*'inden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Konular tartışılırken verilen örnekler, eserin üslûbu, yöntemi ve açıklama biçimi büyük çapta *Kitâbü't-Tevhîd*'e benzemektedir. Öte yandan *Kitâbü't-Tevhîd*'in müellifine nisbeti, orijinalliği ve otantikliği konusunda *Tebşiratü'l-edille*'nin büyük bir önem taşıdığını söylemek gerekir (Özervarlı, sy. I [1997], s. 20, 22-28). *Tebşiratü'l-edille*'de Mâtürîdî'nin bugüne ulaşmayan eserleri zikredilir, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* ve *Kitâbü'l-Ma'kâlât*'tan ibareler nakledilir (I, 162, 305, 359, 829). Eserinde Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'ye ait fikirlere büyük sadakat gösteren müellif, Eş'arî'ye karşı taktığı tavırla onu zaman zaman Ehl-i sünnet dışında gördüğünü ima eder. Özellikle tekvin konusunda Eş'ariyye'ye karşı sert bir tutum ortaya koyması dikkat çekicidir. Müellifin başta Mu'tezile ve Eş'ariyye olmak üzere diğer mezheplerle yaptığı tartışmalardan bu mezheplere ait literatüre vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Tebşiratü'l-edille* ile Abdülkâhir el-Bağdâdî'ye ait *el-Esmâ' ve's-şifât*'taki bazı ibareler arasında büyük benzerlik bulunmaktadır (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 20^b-23^b; krş. *Tebşiratü'l-edille*, I, 142-149, 151, 152-154).

Tebşiratü'l-edille sonraki Mâtürîdiyye âlimlerinin çalışmaları için temel kaynak niteliğindedir. Nüreddin es-Sâbüni'ye ait *el-Kifâye* ve *el-Bidâye*'deki tartışmalar sırasında verilen örnekler, kullanılan üslûp, yöntem ve açıklamalar Sâbüni'nin eserden büyük ölçüde faydalandığını göstermektedir. Nitekim onun *Tebşiratü'l-edille*'den daha üstün bir eserin bulunamayacağını söylediği bilinmektedir (Fahreddin er-Râzî, s. 23). Bunun yanında Teftâzânî ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi gibi âlimlerin *Tebşiratü'l-edille*'den nakilde bulunması (*Şerhu'l-Akâ'id*, s. 74, 119; *İşârâtü'l-merâm*, s. 23, 55, 76, 214, 217-218, 235, 236, 243), Necmeddin en-Nesefî'ye ait *'Akâ'id* metninin *Tebşiratü'l-edille*'nin bir fihristi mahiyetinde görülmesi (*Keşfü'z-zunûn*, I, 337), eserin geç dönem kelâm âlimlerinin başvurduğu kaynaklardan birini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tebşiratü'l-edille'nin başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerdeki kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır (Brockelmann, I, 757; *Tebşiratü'l-edille*, nşr. Cl. Salamé, s. s-ç; a.e., nşr. Hüseyin Atay, neşredeninin girişi, I, 62-71). Eserin ilk ilmî neşri, bu nüshaların bir kısmından hare-

ketle Muhammed el-Enver Hâmid İsâ tarafından doktora çalışması olarak hazırlanmıştır (1977, Ezher Üniversitesi Usûlûd-dîn Fakültesi). Eseri ayrıca Claude Salamé (Dımaşk 1990-1993) ve Hüseyin Atay (I, Ankara 1993; II, Ankara 2003, Şaban Ali Düzgün ile birlikte) yayımlamıştır. H. Sabri Erdem *Tebşiratü'l-Edille*'ye *Seman-tik Yaklaşım* adıyla bir doktora tezi hazırlamış (1988, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), M. Sait Özervarlı da yüksek lisans çalışması yapmıştır (bk. bibl.). Süleyman Toprak "Nesefî'nin *Tabsiratü'l-Edille*'sinde Kaza ve Kader" adıyla bir makale yazmıştır (*SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. I [Kon-ya 1985], s. 122-135).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned (Arnaüt), IX, 415-416; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille* (nşr. Cl. Salamé), Dımaşk 1990-93, I-II, tür.yer.; a.e. (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1993, tür.yer., ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, 13-77; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 139, 500-504; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 20^b-23^b; Nüreddin es-Sâbüni, *el-Bidâye fi usûlü'd-din: Mâtürîdiyye Akaidi* (nşr. ve trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 1421/2000, s. 33-34; Fahreddin er-Râzî, *Münâzarâtü Fahriddin er-Râzî fi bilâdi Mâvera'î'n-nehr* (nşr. Fethullah Huleyf), Beyrut 1984, s. 23-24; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mu'dhiyye*, III, 527; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, İstanbul 1313, s. 74, 119; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 78; *Keşfü'z-zunûn*, I, 337; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâti'l-İlmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 23, 55, 76, 214, 217-218, 235, 236, 243; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216-217; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 487; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 757; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VIII, 66; W. Madelung, *Matürîdî'nin Yayılması ve Türkler* (trc. Arslan Gündüz), Leiden 1971, s. 3; Muhammed Aruçi, *Nüreddin es-Sâbüni ve ârâ'ühü'l-kelebiyye min kitâbihi el-Kifâye fi'l-hidâye dirâse ve tahkik* (yüksek lisans tezi, 1406/1986), Câmîatü'l-Kâhire Külliyyetü dâri'l-ülüm, tür.yer.; M. Sait Özervarlı, *Ebû'l-Muîn en-Nesefî'ye Ait Tebsiratü'l-edille'nin Kaynakları* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 37-44; a.mlf., "The Authenticity of the Manuscript of Mâturîdî's Kitâb al-Tawhîd: A Re-examination", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. I, İstanbul 1997, s. 19-29; Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, İstanbul 1992, s. 13-20, 30-42, 61-72; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmî: Giriş*, İstanbul 1993, s. 129. MUHAMMED ARUÇI

TEBSİRATÜ'İ-HÜKKÂM

(تبصرة الحکام)

Burhâneddin İbn Ferhûn'un
(ö. 799/1397)Mâlikî mezhebine göre
muhakeme usulünü konu alan eseri
(bk. İBN FERHÛN, Burhâneddin).

TEBŞİR

(التبشير)

İlâhî emirlere uyanları
iyi bir sonucun beklediğini
haber verme anlamında terim.

Sözlükte "güler yüzlü olmak; güler yüzle karşılamak; müjdelemek" anlamındaki **beşr** (**büşür**) kökünden türeyen **tebşir** "müjdelemek" demektir (*Lisânü'l-Ârab*, "bşr" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 160). Kelime mutlak şekilde zikredildiğinde sevin-dirici haber vermeyi ifade ederken belirleyici bir kaydın bulunması durumunda kötü haber vermeyi de kapsar. Genellikle karşıtı olan **inzâr** ile birlikte kullanılması iyi habere tahsisini belirtmektedir. Beşr kavramı türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de sek-seni aşkın yerde geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "bşr" md.). Bazı peygamberlerin doğum müjdeleriyle Hz. İsâ'nın Ahmed adlı bir peygamberin geleceğini haber vermesi (es-Saf 61/6) bunlar arasında sayılabilir. Kur'an'da bütün peygamberlerin uyarıcı (nezîr) ve müjdeleyici (mübeşşir), Kur'an'ın da insanları doğruya ve hayra ulaştıracak düsturları içeren bir kitap olduğu (Fussilet 41/4) beşir kelimesiyle ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de müjdeleyip özendirmek amacıyla güzel bir amelin daha hayırlısıyla (en-Neml 27/89) veya on katıyla (el-En'âm 6/160) karşılık göreceği bildirilmiş, Bakara sûresinde mallarını Allah yolunda harcayanların karşılığı her başağında 100 tane bulunan yedi başaklı buğday tohumu tanesine benzetilmiştir (el-Bakara 2/261). İmam Mâtürîdî bu ifadenin, Allah rızası için harcama yapan kimsenin geride kalan malına Cenâb-ı Hakk'ın vereceği bereket mânasına gelebileceğini söylemiştir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II, 174). Tebşir Hz. Peygamber'in beyanlarında, "Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyin, nefret ettirmeyin" şeklindeki emirle (Buhârî, "İlim", 11; Müslim, "Cihâd", 5) bir düstur olarak yer almıştır. Wensinck'in *el-Mu'cem*'inde dokuz hadis kaynağına atıflar yapılarak çeşitli müjdeleme örnekleri verilmektedir ("bşr" md.). Hadislerde mümine ölümü anında cennet müjdelenirken kâfire de cehennem hazırlanacağı (Buhârî, "Rikâk", 41; Tirmizî, "Cenâ'iz", 67), gece karanlığında mescide yürüyerek gidenin kıyamet günü nurla müjdeleneceği (Tirmizî, "Şalât", 51; Ebû Dâvûd, "Şalât", 49), on sahâbînin cennetle müjdelendiği vb. konulara temas edilmektedir.

Kur'an'da ve hadiste yer alan ifadelerden tebşirin mutlak şekilde hayrı ve iyiliği çağrıştırdığı, fakat aynı kavram şerle kayıtlı olduğunda muhatabın hassasiyetle uyarıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, "Onları can yakıcı bir azapla müjdele" meâlindeki âyetler (Âl-i İmrân 3/21; en-Nisâ 4/138), iman edip sâlih amel işleyen kulların cennetle müjdelenmesini gerektirdiği gibi aksi davranışlarda bulunan kimselerin azapla uyarılmasının gerektiğini ortaya koymaktadır. Peygamberlerin müjdenin yanı sıra uyarı görevlerinin de bulunması, tebşir ile inzârın dine davet konusunda birbirini tamamlayan iki yöntem olduğunu göstermektedir. Zira insanda dengenin sağlanması ve korunabilmesi için bu kavramların birlikte kullanılması icap eder. Nitekim birçok âyette tebşir ile inzâr bazan bu kavramlar zikredilmese de yan yana geçmektedir. Allah'ın kullarına hitap etmesi sırasında tebşir ve inzâr ile sağlanan dengenin benzeri insanın Allah'a yönelik davranışlarında havf ve recâ şeklinde ortaya çıkmaktadır. İmanın hakikatinin bu kavramlar arasında yer alması insanın da iki yarı çember biçiminde tasavvur edilen dairenin ortasında bulunduğunu hatırlatmaktadır (Cemâleddin el-Kâsımî, I, 126). Kişinin kendi hayatında ve toplum içinde olumlu fonksiyonlar icra edebilmesi tebşir ve inzâr yarım dairelerinin birleşmesini zorunlu kılar. İnzâr bir itici güç olarak insanı arkadan sevk ederken tebşir önüne çıkabilecek engelleri aşmasını sağlar. İmanın birey ve toplum temelinde fayda sağlama için inzâr ve tebşirin etkili rol oynaması gerekir. Tebşir modern dönemde Hıristiyanlığın yayılması amacıyla yürütülen misyonerlik faaliyetlerini, mübeşşir misyonerleri ifade etmek üzere de kullanılmaktadır.

İsmâil Hakkı Bursevî *Mecî'ü'l-beşîr li-eclî't-tebşîr* adıyla bir eser yazmış (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 789/2 [müellif hattı]), Bilâl Temiz *Kur'ân-ı Kerîm Terbiyesinde Mükâfat ve Ceza Metodu (Tebşir ve İnzâr)* isimle yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1990, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 160; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, I, 405-406; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, II, 174; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-veciz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/ 1993, I, 108; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, VII, 328, 331-332; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*, Kahire 1329, I, 109; II, 414; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, I, 200-201;

Cemâleddin el-Kâsımî, *Tefsirü'l-Kâsımî: Meḥâsinü'l-te'vîl* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki), Kahire 1376/ 1957, I, 81, 116-128; T. İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı* (trc. Selahaddin Ayaz), İstanbul 1984, s. 209-211.

HATİCE KELPETİN ARPAGUŞ

TEBÜZEKÎ

(التبوكي)

Ebû Seleme Mûsâ b. İsmâil
et-Tebûzekî el-Basrî
(ö. 223/838)

Hadis hâfızı.

Muhtemelen 136'da (753-54) doğdu. Tebûzekî nisbesiyle anılması konusunda farklı rivayetler vardır. Evinde muhtemelen Râmhürmüz'e bağlı Tebûzek köyünden gelenleri misafir ettiği veya Basra'daki Tebûzek mahallesinden bir ev satın aldığı yahut gübre veya tavuk sakatattığı için bu nisbeyi aldığı söylenmiştir. Ayrıca Benî Minkar'ın mevlâsı olduğundan Minkarî diye de anılmıştır. Onun bu nisbe ile anılmaktan hoşlandığı, fakat Tebûzekî denmesini istemediği bilinmektedir. Basra'da yaşayan Tebûzekî 160 (777) yılından itibaren hadis dinlemeye başladı. En yaşlı hocası tâbîilerden A'yen el-Hârizmî'dir. Onun hadis dinlemeye başladığı yıl vefat eden Şu'be b. Haccâc ile İsrâîl b. Yûnus'tan çok az hadis alabilmiştir. Basra'da hadisleri konularına göre tasnif eden ilk muhaddislerden biri olan Saîd b. Ebû Arûbe'den hadis ve fıkıh okudu. Uzun süre talebelik ettiği Hammâd b. Seleme, Cerîr b. Hâzim, Yezîd b. İbrâhim et-Tüsterî gibi âlimlerden çok sayıda hadis rivayet etti. Ayrıca Ebân b. Yezîd, Abdullah b. Mübârek ve Mübârek b. Fedâle gibi şahıslardan hadis öğrendi. Tebûzekî'nin talebeleri arasında Yahyâ b. Maîn, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Şeybe, İbnü'l-Cüneyd el-Huttefî, İbn Ebû Hayseme ve torunu İbn Ebû Âsım gibi hadis âlimleri yer almış, Buhârî ile Ebû Dâvûd da ondan hadis dinlemiştir. Müslim ile diğer *Kütüb-i Sitte* müellifleri Tebûzekî'nin rivayetlerini bir başka râvi vasıtasıyla rivayet etmiştir. Tebûzekî kızı Es-mâ'yı muhaddis Ebû Âsım en-Nebîl'in oğlu Amr ile evlendirdi ve bu evlilikten *Kitâbü's-Sünne* müellifi İbn Ebû Âsım dünyaya geldi. Saç ve sakallarını kına ile boyadığı zikredilen Tebûzekî Receb 223'te (Haziran 838) Basra'da vefat etti. Tebûzekî hadis hâfızı, hüccet ve imam gibi sıfatlarla da anılmıştır. Rivayetleri başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere birçok hadis kitabında

yer almış; Yahyâ b. Maîn, İbn Sa'd, Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hibbân ve Zehebî gibi âlimler onun hadis rivayeti açısından güvenilir kabul edildiğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, "Basra'da kendilerinden hadis rivayet ettiğim kişiler içinde hadisi en güvenilir olanı Tebûzekî'dir" diyerek onun hadis ilmindeki yerine işaret etmiştir. Yahyâ b. Maîn'in kendisinden otuz beş bin civarında hadis aldığının söylenmesi onun ne kadar hadis rivayet ettiğine dair bir fikir verir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 306; Buhârî, *et-Târiḥu'l-kebir*, VII, 280; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, VIII, 136; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 22-23; Miz-zî, *Teḥzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 21-27; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 360-364; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 394-395; İbn Hacer, *Teḥzîbü't-Teḥzîb*, X, 333-335.

ABDULLAH KARAHAN

TEBÜK

(تبوك)

Suudi Arabistan'da
tarihî bir şehir.

Suudi Arabistan'ın kuzeybatısındaki önemli şehirlerden biri olup aynı adı taşıyan idarî bölgenin (imâre) merkezidir. Suriye bölgesiyle Vâdilkurâ ve Hicaz'ı birbirine bağlayan Tebük Dımaşık'a 500 km., Medine'ye 700 km., Ürdün sınırına 140 km. mesafededir. İslâm coğrafyacıları Tebük'ün Suriye ile Arap yarımadasını birbirinden ayırdığını kaydetmekle birlikte bazıları şehrin Suriye'ye, bazıları da Arap yarımadasına dahil olduğunu belirtir (İstahrî, s. 20; Makdisî, s. 179; Abdullah al-Wohaibi, s. 272-276). Tarihi milâttan önceki asırlara uzanan eski bir yerleşim yeri olan Tebük muhtemelen coğrafyacı Batlamyus'un Thapua adıyla kaydettiği yerdir (*EI²* [İng.], X, 50). İslâm'dan önce Roma ve Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan bölgede yaşayan Benî Kelb, Lahm, Âmile ve Cüzâm gibi Arap kabileleri zamanla Bizans'ın etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etti. Tebük İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in 9 (630) yılında Bizans'a karşı düzenlediği gazve dolaşısıyla meşhur olmuştur (bk. *TEBÜK GAZVESİ*). Hz. Ebû Bekir, 633 yılı sonbaharında Şurâhbîl b. Hasene'yi 3000 kişilik bir birlikle Tebük-Maan istikametine gönderdi. Emevîler döneminde Halife Ömer b. Abdülazîz tarafından 99 (717) yılında Tebük'te Resûl-i Ekrem'in mescid olarak kullanıldığı yerde bir cami yaptırıldı. Mescidü't-tevbe adıyla bilinen cami bu güzergâhtan hacca gidenlerin ziyaret ettiği bir yer oldu.